

İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi

The Change of Personal Perception in the Elderly, Women and Adolescents and Their Causes

Sevda UZUN¹

Gümüşhane University, Faculty of Health Sciences, Nursing Department

ABSTRACT

Personality represents all the characteristics that make an individual different from others. In this sense, personality is one of the subjects that people have been most interested in for centuries and which many scientists have studied. Genetic and environmental factors are very effective in the formation of personality. Personality development is constantly under the influence of internal and external stimuli, heredity, family life, living conditions outside the family, society's expectations and demands, learned characteristics, such as very different factors play a role in Personality Development. Research in the field of personality 20. it started in the early years of the century and many theories of personality were developed by psychologists. Personality perception is a linear combination of individuality, an attitude of assessment that the individual finds or does not approve of, a person's own characteristics, abilities and behaviors, as well as his / her love, appreciation and approval. Personality perception is an important determinant for the elderly individual to see himself as a valuable asset among other people, to accept the changes brought about by old age and to adapt to these changes. The perception of personality in adolescents is an element that provides the shape of the future life of the individual and gives direction to his / her life. The perception of personality is very important in adolescents and allows the individual's self-confidence to increase and self-esteem to increase. Creating an effective and healthy individual structure depends on every aspect of the individual being healthy. It may be suggested to determine the factors and causes that affect the development of personality perception by further studies on the subject of personality perception, by doing various studies with other subjects.

Key Words: Elderly, female, adolescent, personality perception

REVIEW ARTICLE

Received: 16.01.2020
Revision received:
29.02.2020
Accepted: 02.03.2020
Published online:
26.05.2020

¹ Corresponding author:

Arş. Gör.

sevdauzun50@gmail.com

Orcid: 0000-0002-5954-717X

Yaşlılarda, Kadınlarda ve Adölesanlarda Kişilik Algısı Değişimi ve Nedenleri

Sevda UZUN¹

Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü

ÖZ

Kişilik bir bireyi diğerlerinden farklı kılan kendine ait tüm özellikleri temsil eder. Bu anlamda kişilik, yüzyıllardan beri insanların en çok ilgi gösterdiği ve birçok bilim adamının üzerine çalışmalar yaptığı konuların başında gelir. Kişiliğin oluşumunda kalıtsal ve çevresel faktörler oldukça etkili olmaktadır. Kişilik gelişirken sürekli olarak içten ve dıştan gelen uyarıcıların etkisi altındadır; kalıtım, aile yaşamı, aile dışındaki yaşam koşulları, toplumun beklentileri ve gerektirdikleri, öğrenilmiş özellikler gibi çok farklı etmenler de kişilik gelişimi üzerinde rol oynamaktadır. Kişilik alanında yapılan araştırmalar 20. yüzyılın ilk yıllarında başlamış ve psikologlar tarafından birçok kişilik kuramları geliştirilmiştir. Kişilik algısı; bireyselliğin doğrusal bir birleşimi, bireyin kendisi hakkında uygun bulunduğu ya da bulmadığı bir değerlendirme tutumu, kişinin kendine has özellik, yetenek ve davranışları ile kendisini sevmesi, takdir etmesi ve onaylamasıdır. Yaşlı bireyin kendisini diğer insanlar arasında değerli bir varlık olarak görmesi, yaşlılığın getirdiği değişimleri kabul etmesi ve bu değişimlere uyum sağlamasında kişilik algısı önemli bir belirleyicidir. Ergenlerdeki kişilik algısı bireyin gelecekteki hayatının şekillenmesini sağlayan ve yaşantısına yön veren bir unsurdur. Kişilik algısı adölesanlarda oldukça önemli olup bireyin öz güveninin artmasını ve benlik saygısının yükselmesini sağlar. Etkili ve sağlıklı bir birey yapısı oluşturmak, bireyin her yönüyle sağlıklı olmasına bağlıdır. Kişilik algısı konusu üzerinde daha fazla çalışılarak, bu konunun başka konular ile çeşitli çalışmalar yapılarak kişilik algısının gelişimini etkileyen faktörler ve nedenleri belirlenmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, kadın, adölesan, kişilik algısı

DERLEME MAKALE

*Alınma Tarihi: 16.01.2020
Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 29.02.2020
Kabul edilme tarihi: 02.03.2020
Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 26.05.2020*

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Arş. Gör.

sevdauzun50@gmail.com

Orcid: 0000-0002-5954-717X

Giriş

Toplumlar, bireylerden oluşan sosyal ve kapalı olmayan sistemler olduğu için içerisinde barındırdığı her bireyin farklılığı var olan yapıyı etkilemektedir. Bu toplumsal yapıyı etkileyen faktörlerden en önemlisi bireyin kişiliğidir. Bu anlamda kişilik, yüzyıllardan beri insanların en çok ilgi gösterdiği ve birçok bilim adamının üzerine çalışmalar yaptığı konuların başında gelir (Güney, 2011).

Kişilik teriminin kökenine bakıldığında, Latin dillerinde tiyatro sanatçılarının kullandığı “maske” anlamına da gelen “persona” kelimesine dayandığı görülmektedir (Zel, 2001).

Ünlü Romalı düşünür Çiçero (M.Ö. 106-M.Ö. 43) “persona” sözcüğünü; “kişinin belli bir biçimde görünmesi fakat görüldüğü şekilde olmaması, kişinin yaşamındaki oynadığı rol, bu rolü oynaması için gereken özelliklerinin hepsi, görünüş ve asalet” şeklinde ele almıştır (Köknel, 2005, Akt: Sevi, 2009).

Bu anlamda, kişilik bir bireyi diğerlerinden ayırt eden kendine ait tüm özellikleri temsil eder. Bununla beraber, bir kimseyi diğerlerinden ayıran özel nitelikler ya da niteliklerin tümü fakat bireysel farklılıkların irdelenmesi ile anlaşılabilir (İnanç ve Yerlikaya, 2014).

Kişiliğin Özellikleri

Kişiliğin temel özellikleri vardır ve bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Kişilik, bireyin hem doğuştan gelen özelliklerinin hem de sonradan kazandığı özelliklerinin bir bütünüdür.
- Kişilik, bireylerin sosyal ortamlarda gösterdiği davranışların toplamıdır.
- Kişilik, bireylerin sergiledikleri davranışlara şekil verir. Bu sayede bireyler farklı ortamlarda farklı davranış ve tutum sergileyebilirler.
- Bireylerin kişilik özellikleri birbirinden farklıdır ve ayırt edici niteliktedir (Eren, 2011).

Kişilik ile İlgili Önemli Kavramlar

Günlük hayatta sıklıkla birbiri yerine kullanılmakla beraber kişilik, karakter ve mizaç birbirinden farklı kavramlardır. Bu bağlamda aşağıda bu kavramlara yer verilmiş olup bu kavramların aralarındaki ilişkiler açıklanmıştır.

Karakter

Karakter, her bireye belirgin bir kişilik özelliği veren duyma, düşünme ve sosyal ilişkilerde her zaman kararlı ve güvenilir bir şekilde davranma gibi tavırlar topluluğudur (Adasal, 1980).

Karakter, iç görü öğrenmesi ve kendimiz, diğer bireyler ve diğer nesnelere hakkındaki kavramlarımıza bağlı olarak, gönüllü hedefler ve değerlerdeki bireysel farklılıklara karşılık gelmektedir (Karakas ve Arkar, 2012).

Güney (2000), bireyin karakteri, kişisel özelliklerle içinde yaşanılan toplumun değerlerinin bütününden oluştuğunu savunmuştur. Binbaşılı (1995) kişiliğin ahlaki boyutu olarak karakteri görmüş ve kişiliğin önemli bir parçası olarak değerlendirmiştir (Tatlıoğlu, 2014).

Mizaç

Mizaç, duygulara dayalı becerilerin ve alışkanlıkların birleştirilmesinin altında yatan bağlantı kurma ve motivasyon süreçlerine karşılık gelmektedir (Arkar ve ark, 2005).

Kişiliğin önemli bir yanını oluşturan mizaç üzerinde beden kimyasının etkili olabileceği MÖ 4.yy.'da Hipokrat tarafından ortaya atılmıştır. Kendisi insan mizacını, bedende en çok bulunan egemen sıvıya göre (kara safra, kan, sarı safra, lenf) dört kısma ayırmıştır: Hafif kanlı: neşeli ve hareketli; ağır kanlı: dinlenmekten ve uyumaktan zevk alan ve hareketleri yavaş olan; sevdalı: cesur, duygusal ve romantik; asabi: ateşli ve sert, ani sinirlenen (Balkış Baymur, 1994).

Tezcan (1987)'a göre mizacı günlük yaşamda kişiye has oldukça sınırlı, belirli duygusal tepkilerin nitelik ve nicelik yönünden değişmesi olarak tanımlamıştır. Örneğin, hemen sinirlenmek, sıkılmak, sevinmek gibi, bireye has özellikler mizaç olarak tanımlanırken, kişiliğin sadece ufak bir kısmını oluşturur (Burger, 2006).

Yetenek

Yetenek, bireyin belli bir takım ilişkileri kavrama, analiz etme, çözümlenme ve sonuçlandırma gibi zihinsel özellikleri ile davranışlarını düzenlemede yararlandıkları bedensel kapasitelerinin bütünüdür (Güney, 2008).

Yetenek, kişiliğin tabakalarından olan üçüncü önemli bölümdür. Yetenek, zihinsel ve bedensel yetenek olmak üzere iki kısma ayrılır: İlki zihinsel yetenek, kişinin kavrayabilme, ilişki, iletişim gibi durumları kavrayabilme, algılayabilme, sentez edebilme gibi zihinsel özellikleri; İkincisi ise Bedensel yetenek ise, insanlarda doğuştan olan ve zaman içerisinde gelişebilen özellikleri kapsamaktadır. Yürümek, gezmek, koşmak, eğlenmek, spor yapmak gibi özellikler, bedensel yeteneğin en önemlilerindedir (Zel, 2001).

Bireyin yaşı, kapasitesi ve sahip olduğu sosyal olanaklar ile doğru orantılı olduğu düşünülen yetenek kavramı, bireyin kişiliğinin önemli bir parçasıdır ve bireyin toplumda saygınlık kazanmasına yardımcı olmaktadır (Güney, 2000).

Kişiliğin Gelişiminde Önemli Faktörler

Kişiliğin oluşumunda kalıtsal ve çevresel faktörler oldukça etkili olmaktadır. Bunlar; genetik, aile hayatı, ailenin yaşadığı coğrafi konum ve çevresel özellikler, içinde bulunulan toplum, bireyin toplumu algısı, kişilik gelişimi üzerinde rol oynamaktadır (Tatlılıoğlu, 2014).

Kişilik ve Kalıtım

Günümüzde çeşitli çalışmaların bulgularında genetik faktörlerin kişiliğin oluşumunda doğrudan değil dolaylı yollardan etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bireyin fiziksel özellikleri, saç rengi, boyu, kilosu, vücut yapısı genetik faktörlerden etkilenmektedir. Bireylerin kısa ya da uzun, kilolu ya da zayıf olması onların kişiliklerini dolaylı yollardan etkilediği belirtilmektedir (Özkalp ve Kirel 2004).

Bireyin tüm kalıtsal özelliklerini kapsayan genotip, bireyin açığa vurulmuş niteliklerini kapsayan fenotiplerin farklılaşmasını sağlamaktadır. Böylece bir genotip değişik şekil ve büyüklükte, değişik kişilik ve yetenekte sınırsız fenotiplerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Büyükkaragöz ve ark. 2008).

Genetik mirasın kişilik üzerindeki etkileri bireyden bireye farklılık göstermektedir. Bireylerin davranış eğilimleri, fiziksel ve zihinsel özelliklerinin oluşmasında kalıtsal özellikler daha fazla etkili olurken; bireylerin inanç sistemlerinin oluşmasında, değer yargılarının ve ideallerinin belirlenmesinde çevresel faktörler daha etkilidir (Çiftçi, 2018).

Kişilik ve Fiziksel Yapı

Kişilerin fizyolojik yapı ve özellikleri arasında önemli bir ilişki saptanmış olup ayrıca kişilik ve kişiliğin davranışsal yönü arasında da oldukça önemli bir ilişki bulunmuştur. Kişilikle ilgili çalışmalar yapan bazı kuramcılar, kişilerin cinsiyeti, yaşı, bedensel yapı

özellikleri ile kişilikleri arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmektedirler. Örneğin, bireyin cinsiyetine göre yapabileceği ya da yapamayacağı davranışlar kişiliğin oluşmasında etkilidir. Yine, bireyin vücut yapısı da kişiliği üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin bireyin uzun boylu, şişman veya zayıf olması dolaylı olmakla birlikte kişiliği üzerinde bir etki yapmaktadır (Özkalp, 2004).

Çevresel Faktörler

Bireyleri doğum anından itibaren etkilemeye başlayan çevresel etmenler üç temel kökene dayanmaktadır. Doğum öncesi faktörler; bunlar arasında, annenin yaşı, kronik hastalık olup olmadığı, beslenmesi, kan grubu, sigara ve alkol kullanımı hamilelikte geçirdiği hastalıklar, radyasyona maruz kalma sayılabilir. Doğum sırasındaki faktörler; erken veya geç doğum, doğum sırasında yaşanan durumlar. Doğum sonrası faktörler; bebeğin ve annenin beslenmesiyle ilgili yaşanan sorunlar, bebeklikte geçirilen hastalıklar, coğrafi bölge, kardeş sayısı, yaşanan kazalar, anne babanın eğitim düzeyi, içinde bulunulan toplum.....(Özkan, 2014).

Kişilik ve Aile

Bireylerin içinde doğduğu ve olgunlaştığı aile yapısı, bu ortamdaki bireylerle olan etkileşimi kişiliğin yapılanmasında önemli rol oynamaktadır. İnsanın dünyaya ilk geldiğinde karşılaştığı sosyal grup ailesidir (Morgan, 1991).

Özkalp'e göre, 'aile, bireyin temel biyolojik karakteristiklerinin sonucu ortaya çıkan bir kurum olmasına rağmen, görevselci bakış açısı ile toplumda diğer kurumlar tarafından yerine getirilemeyecek bazı fonksiyonları da üstlenen önemli bir yapıdır'. Bu da aile kurumunu evrensel yapar ve toplumda varlığını ve geçerliliğini daimi kılar (Özkan, 2014).

Değer yargılarının öğrenildiği, davranış eğilimlerinin kazanıldığı ve sosyal değerlerin öğrenilmeye başlandığı ilk yer aile ortamıdır. Aile ortamında bireyler ödül ve ceza sistemiyle toplumsal normları öğrenmektedir (Morgan, 1991).

Bazı sosyal bilimciler, ailedeki bireylerin sayısı, anne babanın eğitim düzeyi, sosyal sınıf, coğrafi konum gibi faktörlerin, kişiliğin oluşmasında önemli derecede etkileri olduğunu saptamışlardır (Caspiand Roberts., 2001). Örnek olarak, anne-babanın aile içi sosyal ilişkilerde demokratik bir yapı kurmaları halinde, çocuğun biraz daha rahat yetişmesini sağladığı, olaylara karşı objektif bir bakış açısı kazandığı saptanmış olup ayrıca çocuğun daha mantıklı davrandığı görülmüş ve zamanla daha aktif olduğu için başkalarıyla da daha etkili iletişim kurabildiği gözlenmiştir (Burger, 2006).

Kişilik ve Kültür

Bahar, kültür kavramını, 'bir toplumun yaşamını devam ettiren ve problemlerini çözmek için benimseyip kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddi araçlar' şeklinde tanımlamıştır (Bahar, 1997).

Tezcan, kültürü, 'insan davranışının öğrenilen kısmı olan kültür, biyolojik kalıtımın tersine toplumsal kalıtım olarak adlandırılabilir ve bir toplumsal grupta nesilden nesile aktarılır' şeklinde tanımlar (Tezcan,1997).

İnsanların içinde yaşadıkları toplumun sosyo-kültürel özellikleri kişiliğin oluşumuna etkisi olan bir faktördür. Her bireyin içinde bulunduğu toplumun kültürel özellikleri onun kişiliğini yoğun bir şekilde etkilemektedir. Toplum içinde geliştirilen normlar insanları belirli davranış kalıpları içinde hareket etmeye sevk eder. Bu sebeple bireyler toplumun ortak ürünü olan kültürü şartsız olarak benimsemektedirler. Bu durum da bireyin kişiliğini etkilemektedir (Eroğlu, 2000).

Toplum içinde beraber yaşadığımız kişiler öğrendiklerimizi de etkilemektedir. Bu gruplar arasında en başta aile, okul ve arkadaş çevresi örnek gösterilebilir. İyi, kötü, doğru,

yanlış gibi değer yargıları ilk olarak yakın çevreden öğrenilmektedir. İçinde yaşadığımız bu sosyal çevre bireylerin benzer davranış eğilimleri göstermesinde de etkilidir. Bireylerin benzer davranış kalıpları içinde hareket etmesi ise ortak karaktere sahip olmalarını etkilemektedir. Ortak karakter ise toplum içinde yaşayan bireylerin benzer kişilik özelliklerine sahip olması sonucu oluşmaktadır. Ortak karakter aynı zamanda milli karakter olarak adlandırılmaktadır (Eroğlu, 2000).

Kişilik ve Sosyal Sınıf

Günümüzde kalabalık bir insan grubu, sahip oldukları benzer gelir düzeyi, aldıkları eğitim, yaptıkları işler ve kabaca karşılaştırılabilir saygınlık ölçütleriyle toplumsal sınıf olarak tanımlanmaktadır. Sınıfsal ortam, bireylerin davranışlarını, fikir ve düşüncelerini etkilemektedir (Özkalp, 2004).

İnsanların üyesi oldukları sosyal sınıf ve yapılar onların kişiliğinin oluşmasında etkisi olan bir diğer faktördür. Bireylerin ait oldukları sınıfın özellikleri onların eğitim olanaklarını, yaşam tarzlarını, inanç sistemlerini, tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Örneğin sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan bir ailenin çocuğunun gelecek planlarında geçim kaygısı olmadan eğitime yönelecektir. Ancak imkanları sınırlı olan bir birey için bunu söylemek mümkün değildir. Bu kişi sahip olduğu eğitim olanaklarını geleceğini yönlendirmek ve içinde bulunduğu durumdan daha iyi bir konuma gelebilmek için bir amaç olarak görecektir. Bu örnekte olduğu gibi bireylerin ait oldukları sosyal sınıf ve yapıların onların düşünce ve yaşam tarzlarını etkilediği bilinmektedir (Zel, 2006: 15).

Diğer Faktörler

Medyanın, sosyalleşme ve kişilere yönelik erken yaşlardaki toplumsallaştırma süreci üzerinde çok büyük bir etkisi vardır. Medya ürünlerinin, çocukların ve hatta yetişkinlerin yaşantısında ve kişiliklerinin gelişiminde derin izler bıraktığı saptanmıştır (Arslan, 2004).

İnsanların kişilik özellikleri, yaşanılan bölgenin iklimi, tabiatı ve coğrafi koşullarından da etkilenmektedir. Ovalarda, iç kesimlerde, sıcak ya da soğuk iklimlerde, dağlık alanlarda ve farklı coğrafi özellikler taşıyan bölgelerde yaşayan bireylerin kişilik özellikleri de birbirinden farklılık göstermektedir. Örneğin soğuk iklim bölgesinde yaşayan bir bireyin yaşam tarzı da ona göre şekillenmektedir. Bu bölgelerde tarımsal üretim yapılamadığı için bireyler daha çok avcılık ve balıkçılıkla geçinmekte, aynı zamanda soğuk iklim şartlarına karşı da vücutları dayanıklılık göstermektedir. Buradan hareketle bireylerin yaşadığı coğrafi bölgelerin onların kişiliğini etkilediğini söyleyebiliriz (Zel, 2006).

KİŞİLİK KURAMLARI

Kişilik alanında yapılan araştırmalar 20. yüzyılın ilk yıllarında başlamış ve psikologlar tarafından birçok kişilik kuramları geliştirilmiştir. Ortaya atılan her kişilik kuramı insan kişiliğine dair varsayımlarda bulunmuş, farklı yaklaşımlar geliştirmiş ve kişiliğin nasıl geliştiğine dair bakış açıları sunmuştur. Birçok araştırma yapılmasına rağmen karmaşık bir yapıda olan insan kişiliğinin açıklanmasında görüş birliğine varılamamıştır. Öne sürülen bu teorilerin bazılarının kişiliğin görünüş biçiminden bazılarının ise oluşum biçiminden hareket ederek geliştirilmiştir (Özdemir ve ark, 2012)

Psikanalitik Kuramlar

Sigmund Freud: Psikanaliz

Sigmund Freud, insan davranışları ve kişiliği üzerine ilk kapsamlı kuramı 1800'lü yılların sonlarına doğru oluşturmuştur. Psikanalitik kuramlar, kişiliğin temeline, bilinçdışı

cinsel güdü ve çatışmaları koyarlar (Burger, 2006). Freud'a göre kişiliğin üç esas bölümü bulunmaktadır. Bunlar id, ego ve süperegodur.

İd: İnsanların en ilkel, en kaba kalıtımsal dürtü ve arzularını barındırdığı kişilik birimidir. Bu kalıtımsal dürtülerden cinsiyet ve saldırganlık diğer bilinçdışı içgüdülerden daha baskındır. İd bireylerin davranışlarının psikolojik enerji kaynağıdır.

Ego: Bireyin gerçeklik mekanizmasını oluşturan ve dış dünyayla ilişkilerini düzenleyen kişilik birimi egodur. Bu kişilik birimi görev itibarıyla id'i kontrol altında tutmaya çalışır. Gerçeklik ilkesine göre hareket eden ego, idin amaçlarını gerçekleştirmek adına gereksinimini giderebilecek uygun nesne dış dünyada bulunana kadar onun isteklerini erteler ve harekete geçmekten alıkoymaz. Bu nedenle ego gerçek dünya ile id arasında bir köprü niteliğindedir.

Süperego: Herkesin bir vicdanı vardır ve insanların hareketlerinin doğru yanlış olduğu ayrımını yapmasında etkili olmaktadır. Bireylerin davranışlarını değerlendirirken düşünerek başvurdukları vicdanlarını Freud süperego yani üst ben olarak tanımlamaktadır (Burger, 2006).

Yeni Freud'cu Yaklaşımlar (Modern Psikodinamik Kuramlar)

Carl Gustav Jung'un Analitik Psikoloji Kuramı

Jung, Freud'un kuramının aksine insanların yalnızca geçmişteki yaşantılar ile şekillenmeyeceğini ve geçmişin de önemli bir faktör olduğunu savunmuştur (Corey, 2005).

Jung'un bir diğer özelliği ise kişilik psikolojisinde içe dönük ve dışa dönük kavramlarını ilk kullanan araştırmacılardan birisi olmasıdır. İçe dönük bireyler duygu ve düşüncelerini dış dünyaya çok fazla yansıtılmamaktadır. Diğer insanlarla birlikte vakit geçirmeyi çok fazla tercih etmemektedirler. Dışa dönük bireyler ise daha fazla sosyal olmayı tercih etmekte ve başkalarıyla vakit geçirmekten keyif almaktadırlar. Kuramın en temel önerisi insanların etkili bir yaşam sürdürebilmesi için kişiliğin bu iki yönünü dengede tutması gerektiğidir. Bu kurama göre kişilik sorunları içe dönüklük ve dışadönüklük arasındaki dengesizlikten doğmaktadır (Cüceloğlu, 2011).

Alfred Adler'in Bireysel Psikolojik Kuramı

Adler aşağılık duygusunu üstünlük hissine doğru geçişte kişiliğin temel taşı olarak görmüştür. Üstünlük duygusu bireylerin ulaşmak istediği durumlardan en önemlisidir. Çocukluk çağındaki geçirilen hastalık ve kazalar çocuğun ihmal ve istismar edilmesi veya çocuğa karşı aşırı tutarsız davranışlar gösterilmesi, doğum sırasındaki yaşanan durumlar ve ana-babanın davranışları belirleyici faktörlerdir (Burger, 2006).

Düşük benlik saygısına sahip bireylerin sahip olan bireylerin yaşam boyunca bu duygudan kurtulmak adına diğer bireylere üstünlük kurma çabası içine girdiğini savunmuştur. Bu duygu her birey tarafından tatmin edilmesi mümkün değildir. Üstünlük duygusu tatmin edilmeyen birey aşağılık duygusuna kapılır ve kendini yetersiz hisseder (Houston et al., 2013).

Karen Horney'in Bütüncü Yaklaşımı (Nevrozlar ve İnsan Gelişimi Yaklaşımı)

Horney'in kuramının temelinde, bireyin çocukluğundan itibaren kendisine düşman olan dünyayla baş etmek için geliştirdiği ve zamanla kişiliğinin bir bölümü durumuna gelen 'nevrotik eğilimler' dediği kalıcı karakter yönelimi yer alır. Horney, güven ve doyum duygularının kişiliğin temel yönlendiricisi olduğundan söz eder. Şöyle ki; güven duygusunun sağlanabilmesi ile çocukluk yıllarındaki kabul görme ile arasında bir bağlantı kurulmakta, tam tersi olan doyumсузлук ise anksiyete yaratmaktadır. Anksiyete üreten koşullar, baskınlık, ilgisizlik, soğukluk ve yalıtılmışlıktır. Bu nedenle Horney, bireyin anksiyeteden

uzaklaşabilmesi için önce kendisinin ve daha sonra çevresinin bireye değer vermesi gerekliliği üzerinde durmaktadır (Horney, 2012).

H. StackSullivan Yaklaşımı (Kişiler Arası İlişkiler Kuramı)

Kapsamlı bir kişilik kuramı oluşturan ilk Amerikalı olan Sullivan, kişiliği; ‘insan yaşamını niteleyen, yinelenen kişiler arası durumların oldukça kalıcı örüntüleri’ şeklinde tanımlamıştır (İnanç ve Yerlikaya, 2014).

Sullivan, kişiliğin, kişiler arası ilişkilerden soyutlanamaz bir yapı olduğuna ve ancak başkalarıyla ilişki içerisinde olduğunda geliştiğine, bunun da annelerimizle olan ilişkimizle başladığına inanmıştır (Ashcraft, 2009). Kişiliğin gelişiminde yedi önemli gelişim evresi belirleyen Sullivan, bunları, bebeklik, çocukluk, gençlik, ön-ergenlik, erken ergenlik, geç ergenlik ve yetişkinlik olarak sıralamış ve bu evrelerin doğuştan itibaren başlayan biyolojik saatimize göre değil de toplumsal yaşantılarımıza göre belirlendiğini savunmuştur. Ona göre, çocukların bu evrelerden her birini sağlıklı bir şekilde atlatması kalıtım ve içinde bulunulan ortamla ilgilidir (Burger, 2006).

ErichFromm Yaklaşımı (Özgürlükten Kaçış Kuramı)

Kişiliğin sosyolojik, tarihsel ve antropolojik faktörleri üzerinde duran Fromm, kişiliğin temel olarak çocukluk yıllarında biçimlendiğini kabul etmekle beraber klasik psikanalizden farklı olarak yetişkinlikte de devam ettiğini savunur. Fromm’a göre, toplumsal yapının temel bileşenleri olan bireyleri anlamak için toplumun karakterinin de iyi analiz edilmesi gerekmektedir (Altuntuğ, 2009).

Sosyal Öğrenme Kuramları

Sosyal öğrenme kuramlarının en temel ortak yönü kişiliğin öğrenme yoluyla geliştiğini açıklamalarıdır. Kuramların bazıları kişiliğin öğrenilmiş bir davranış olduğunu savunurken bazıları da kişiliği bilişsel ve davranışsal öğeleri kullanarak açıklamaya çalışmışlardır. Kuramların savunduğu başlıca tema insan davranışlarının sebebinin onların öğrenme geçmişleri ile ilişkili olduğudur. Psikanaliz kuramcılarının bireyin nefis, vicdan gibi soyut özellikleri kullanarak kişiliği açıklamasının aksine sosyal öğrenme kuramı geliştiren araştırmacılar bireylerin gözlenebilir ve ölçülebilir davranışlarının incelenmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Davranış kuramcılarına göre çevre faktörü kişilik oluşumunu ileri düzeyde etkilemektedir. Örneğin bir birey yardımsever tutumlara sahipse bu bireyin önceki deneyimlerinde yardımseverliği ödüllendirilmiş ya da yardım etmeyi tercih etmediği durumlarda cezalandırılmıştır. Kuram da kişilik davranışlarının bireysel deneyimler sonucu model oluşturduğu belirtilmektedir (Coon and Mitterer, 2008).

Skinner edimsel koşullanmanın bireyin kişiliğinin yönlerini yansıttığını savunmuş ve bireylerin davranışlarının edimsel koşullanma sonucu oluştuğunu ileri sürmüştür. Skinner bireyin iç dünyasında yaşadıklarına önem vermemiş ancak dış çevrenin insan davranışlarını nasıl etkilediği üzerinde durmuştur. Gün batımını izlemekten korkan bir bireyin geçmişinde ailesinin evinin gece vakti yanması, alevlerin güneşin battığı esnadaki renklere benzemesi bu duruma örnek gösterilebilir (Weiten, 2007).

Benlik Kuramları

1950’li yılların başında, insanın içgüdülerinin kontrolü altında yaşadığını savunan psikodinamik yaklaşımlara ve bireyin çevresel uyarıcıların tutsağı olduğunu savunan öğrenme yaklaşımına tepki olarak geliştirilmiştir. Freud’un davranışın temelini ilkel ve hayvani dürtülerden geldiğini ret ederken; davranışçı yaklaşımı hayvanlar üzerinde gereğinden fazla deney yaptıkları ve kişiliği mekanik parçalara böldükleri için eleştirmişlerdir. Benlik kuramı alanında çalışan araştırmacılar psikodinamik ve davranış kuramcılarının yaklaşımlarını

determinist olduğunu belirtmiş ve insanın hareket etme özgürlüğünün kısıtlandığını vurgulamışlardır. Benlik kuramlarını diğer kuramlardan ayırt eden en önemli özellik kişiliğe iyimser bir biçimde yaklaşmanın yanı sıra insanın özgün ve eşsiz bir yapısı olduğunu belirtmesidir. Bu kuramlarda insanların sürekli mutluluk arayışı içinde olduğunu ve bireylerin kendi doğasıyla uyumlu yaşayabilmek için bilinçli seçimler yaptığı belirtilmektedir (Weiten, 2007).

Benlik kuramının en önemli temsilcilerinden olan Carl Rogers insanın yapısına iyimser yaklaşmaktadır. İnsanların kendi potansiyellerini keşfetmek ve mutluluğa ulaşmak için güçlü ve kalıcı bir düşünce yapısı olduğunu savunmuştur. Ona göre insanlar gizli ölüm istekleri olan değil, kendini gerçekleştirmek isteyen iyimser varlıklar olduğunu savunmuştur (Houston at all., 2013).

Özellik (Trait) Kuramları

Kişilik kavramı teorisyenler tarafından çeşitli anlamlarda kullanılmasına rağmen özellik kuramcılarının kişiliği kullandığı anlam günlük hayatımızdakine en yakın olanıdır. Özellik kuramcıları kişiliği belirli bir zamanda farklı durumlar karşısında ne şekilde davrandığımızı veya nasıl tepki gösterdiğimizi belirleyen karakteristik özellikler bütünü olarak tanımlamaktadırlar. Özellik kuramları kişiliğin somut ve bilinçli yönlerine odaklanmasının yanı sıra kişiliğe yüzeysel bir yaklaşım sergilemektedirler. Bilinçdışı ve davranışla ilgili soyut açıklamalar bu kuramlar için önem taşımamaktadır (İnanç ve Yerlikaya, 2011).

Trait kuramlarının iki temel amacı vardır. Bunlardan ilki insanların belirli durumlarda ne şekilde davranış sergileyeceğini önceden tahmin etmek; ikincisi ise ayırt edici özellik sürekliliğinde belirli bir seviyede olan insanların nasıl davranacağını öngörebilmektir. Özellik kuramlarında bireylerin sergilediği davranışın nedenleri üzerinde diğer kuramlara nazaran daha az durulmuştur. Trait kuramcıları bireyleri birbirinden ayıran bu özellikleri tanımlamakla yetinmeyip, traitleri belirlemenin insan davranışını öngörmede yapılması gereken ilk iş olarak görmüşlerdir (Burger, 2006).

Allport'un Ayırıcı Özellik Kuramı

1937-1961 yılları arasında kişilik çalışmalarını yürüten Allport kişilik özelliklerini kardinal, merkezi ve ikincil özellikler olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Kardinal özellikler insanların hayatına hakim olan özelliklerdir. İnsanların yaşamında en çok önem taşıyan ve başka hiçbir şeyle yeri doldurulamayacak özellikler kardinaldir. Bir insanın zengin olmak için çok fazla çalışması ve bu uğurda ailesine, arkadaşlarına vakit ayırmaması kardinal bir kişilik özelliğine sahip olduğunu gösterir. Bireyin tek amacı para kazanmaktır ve bu amaç için elinden geleni yapar. Allport'a göre bir özelliğin kardinal sayılabilmesi için o özelliğin insanın hayatındaki diğer her şeyden daha önemli olması gerekmektedir. Bu özelliğe sahip olan bireylerin gerçekleştirdikleri eylemler hayatlarında bir amaca ulaşmak için yapılmaktadır (Nairne, 2009).

HansEysenck: İçer Dönük-Dışer Dönük / Nevrotiklik-Denge

Psikolojide kişilik konusuna özellikler açısından yaklaşan bir diğer araştırmacı HansEysenck'tir. İnsanların davranış özelliklerini tanımlayan yüzlerce kelime vardır. Bu özelliklerin anlamlı traitlere dönüştürülebilmesi için Eysenck faktör analizi yaparak davranış özelliklerini belirlemeye çalışmıştır. Araştırmalarında normal ve nevrotik insanların kendi davranışlarıyla ilgili sorulara verdiği cevaplardan aldığı dönütleri karşılaştırarak korelasyon yapan Eysenck kişiliğin içer dönük-dışer dönük ve nevrotiklikdenge olmak üzere iki boyuta ayrıldığını ileri sürmüştür (Morgan, 1991).

İçe dönük - Dışa Dönük: İçe dönük bireyler diğer insanlarla vakit geçirmek yerine yalnız kalmayı tercih ederler. Bu kişilik tipindeki bireyler iç dünyalarına kapanıktır ve çekingen bir yapıya sahiptirler. Dışa dönük bireyler ise sosyalleşmeyi tercih eden, diğer bireyle vakit geçirmekten keyif alan ve risk almayı seven bireylerdir. Aktif olmak dışa dönük bireyler için önemlidir (Tatlılıoğlu, 2014).

Nevrotiklik- Denge Boyutu: Bu boyut kişiliğin daha çok duygusal yönünü temsil eder. Nevrotik bireyler hüznü, kaygılı, huzursuz ve duyarlıdırlar. Denge boyutundaki bireyler ise sakin, rahat, güvenilir ve duygusal yönden ise istikrarlıdırlar (Tatlılıoğlu, 2014).

RaymondCattel: Faktör Analitik Ayırıcı Özellik Kuramı

Kişilik araştırmalarında deneysel araştırma yöntemlerini izleyen Cattelltümevarımcı bir yaklaşım benimsemiştir. Diğer kuramcılara göre kişisel öngörü ve klinik izlenimlere daha az önem veren Cattell kişiliği insanın belirli bir ortamda nasıldavranacağını belirleyen etmenlerin tümü olarak tanımlamıştır. Kuramında psikanilitik ve öğrenme yaklaşımını birleştiren Cattell çevrenin kişiliğin gelişiminde oldukça etkili olduğunu belirtmiş ve çevresel faktörler arasında en önemli faktörün aile olduğunu vurgulamıştır (Ünlü, 2001).

Cattell kişiliğe dair fikir sahibi olunabilmesi için bir insanın birden fazla özelliğine bakılması gerektiğini savunmuştur. Kişiliği ölçmek amacıyla geliştirilmiş test sonuçları ile kişilik yapısını ele verecek nesnel testlerden aldığı verilere faktör analizi yöntemi uygulamış ve insanlarda hangi tür davranış tiplerinin birlikte gruplandığını incelemiştir. Cattel ilk olarak kişiliğin görünen özelliklerini ölçerek bunlara “yüzeysel ayırıcı özellikler” ismini vermiştir (Coon ve Mitterer, 2008).

McCrea ve Costa: Beş Faktör Kişilik Kuramı

Psikolojide kişiliğin açıklanmasında boyutsal modellerin en önemlilerinden birisi de Robert McCrea ve Paul Costa tarafından geliştirilen “Beş Faktör Kişilik Kuramı”dır. Kişiliğe özellikler açısından yaklaşan çalışmalar Allport’la başlamış Cattell ve Eysenck’le devam etmiş, 1980’lerin başında ise McCrea ve Costa ile iyice ilerlemiştir. Beş Faktör Kişilik Kuramı insanlar arasındaki farklılıkların dünyadaki her dilde kodlanabileceği, günlük konuşma diline sözcükler halinde yansıtacağı ve bu sözcüklerin ise insanların kişilik yapısını kapsayacak bir sınıflamaya olanak tanıyacağı varsayımına temel olmaktadır. Günümüz psikologları bu kuramı kişiliğin değerlendirilmesinde öne çıkan ortak bir tanım olarak değerlendirmektedir (Tatlılıoğlu, 2014).

Beş Faktör Kişilik Modeli kişilik ile ilgili kavramların anlaşılmasında yararlanılabilecek üst düzey bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların birçok kişilik özelliğine sahip olmasına karşın araştırmalar sonucu bulunan Beş Faktör Modeli’nin faydalı bir sınıflama olduğu belirtilmiştir. Farklı yöntemler kullanılarak yapılan çalışmalarda beş faktörün her defasında ortaya çıkması sonucu araştırmacılar tarafından bu faktörlere Büyük Beşli ismi verilmiştir (Yurtsever, 2009).

Beş Faktör Kişilik Modelinin amacı kişilik modelleri için sınıflandırılmış bir sistem oluşturabilmek ve kişilik alanında dağınık bir görünüm sergileyen araştırmaları arasında bir bağlantı kurabilmektir. Bu amaçla birçok araştırmacı bu modelin farklı psikolojik yapı ve kavramlar ile ilişkisini kurabilmek için araştırmalar yapmaktadır (Yurtsever, 2009).

Beş Faktör Kişilik Tipleri

- a) **Dışadönüklük (Extraversion):** Dışadönüklük boyutu ilişkilerdeki rahatlık düzeyini içine alan bir boyuttur. Dışadönükler sevecen, iletişimi güçlü kişilerdir. İçedönükler genelde iletişim kurmakta zorlanan, çekingenlik sergileyen bireylerdir (Robbins ve Judge, 2012).

Dışadönük bireylere göre daha az sosyaldirler. Genellikle çekingen tavırlar sergileyen bu kişiler genellikle sessiz ve ihtiyatlıdır. İçe dönük bireyler dış gerçeklikten çok iç gerçeklikle ilgilenirler. İçe kapanık olan bu kişiler kendi kendilerini inceleyerek değerlendirmelerde bulunurlar. İçe dönük bireyler konuşmadan önce düşünür, harekete geçmeden önce muhakkak plan yapmayı tercih eder ve acelece yapılan ani hareketlerden kaçınırlar. Araştırmacılara göre dışadönükler belirli zamanın aralığında verilen işlerde daha üretken olur ve içedönüklere oranla daha az yorgunluk hissi duyarlar. Dışadönükler daha fazla olumlu etkiye sahiptirler ve bu sebeple daha fazla pozitif olay beklentisi içindedirler (Burger 2006; Slocum ve Hellriegel, 2009).

- b) Deneyimlere Açıklık:** McCrae (1996) deneyimlere açıklık faktörünün beş faktör arasından sosyal ve toplumsal görünüm üzerinde en güçlü etkiye sahip olduğunu ileri sürmüştür (Wehrli, 2008). Deneyimlere açıklık boyutundan düşük puan alan bireyler davranışlarda gelenekselliğe ve muhafazakâr bir dünya görüşüne eğilimlidirler. Yüksek puan alanlar geleneksel olmayan, otoriteyi sorgulayan, yeni etik, sosyal ve siyasi fikirlere eğilimli olan bireyler olarak tanımlanırlar (Rorthman ve Coetzer, 2003).

Entelektüel düzeyi yüksek olan bu bireylerin ilgi alanları geniştir ve yaratıcıdır. Bu özelliklere sahip bireyler değişime uğrayan örgütlerde yaratıcılıkları ile kendini gösterme de sorun yaşamazlar. Gelişime açık olan bireylerin kendi iç dünyalarındaki pozitif duyguları sosyal ilişkilerine yansıtarak güçlü insan ilişkileri kurabilirler. Buna karşın gelişime kapalı kişiler genelde muhafazakârdırlar. Genellikle ilgi alanları kendi dünyasıyla sınırlı kalan bu bireyler yeni fikirlere ve yeni oluşumlara karşı direnç gösterirler (Tatlılıoğlu, 2014)

- c) Duygusal (Emotional Stability):** Duygusal kararlılık kişinin zorluklara dayanma kabiliyetini gösterir. Strese dayanma seviyesinin düşük olması 'nerotiklik' olarak adlandırılır. Pozitif duygusal kararlılık sahibi bireyler kendine güveni tam, sakin birey özelliği gösterirken, nerotik kişiler ise agresif, kendine güveni sınırlı olan endişeli kişilik özellikleri taşırlar.

Duygusal tutarlılık eğilimi yüksek olan bireyler kendinden emin, sakin, kontrollü, dengeli, esnek ve diğer bireylerle iletişimlerinde rahattırlar. Buradan yola çıkarak duygusal istikrar seviyesi düşük olan bireylerin günlük yaşamda karşılaştıkları sorunlarda daha sık stres yaşadığını söylemek mümkündür. Duygusal tutarlılık eğilimi yüksek olan bireylerin başkalarını yönetmenin stresi ile daha iyi başa çıkabilmektedir. Bu sebeple örgütlerde yönetici pozisyonlarında duygusal yönden olgun bireyler tercih edilmektedir (Yıldızoğlu, 2013).

- d) Uyumluluk:** Uyumlu bireyler özünde fedakâr, başkaları tarafından sempatik karşılanan ve başkalarına yardım etmeye istekli bireyler olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan uyumsuz bireyler egosentrik, başkalarının niyetlerine karşı şüpheyle yaklaşan birliktelik yerine rekabete yatkın bireyler olarak tanımlanmaktadır (Rorthman ve Coetzer, 2003).

Uyumluluk puanı düşük olan bireyler ise yardım etmeyi sevmezler ve diğer bireyleri kendilerine rakip olarak görmektedirler. Anında sinirlenebilen bu bireyler inatçıdır ve davranışlarıyla çevresindekileri rahatsız etme eğilimindedirler. Uyumluluk eğilimi yüksek olan yöneticiler çalışanlarını motive etmeye çalışır ve iş ilişkilerinde iyi iletişim kurmaya özen gösterirler. Bunun yanı sıra uyumluluk puanı yüksek olan örgüt çalışanları ise özverilidir ve çalışma ortamında işbirlikçi tutumlar sergilerler. Ancak uyumluluk seviyesi düşük bireyler yakın iş ilişkileri kurmaktan kaçınırlar (Zel, 2006).

- e) Özdisiplin-Dağımlık:** Özdisiplin puanı yüksek olan bireyler güvenilir ve azimlidirler. İşlerini planlı ve programlı yapan bu bireyler genellikle başarı

odaklıdırlar. Bu tür kişilerin tipik özelliği kendilerine verilen sorumluluğun farkında olmaları ve ona göre davranış eğilimi sergilediğidir. Kişiliğin bu boyutu öz disiplin ve kişinin kendini kontrol edebilmesi ile yakından ilişkilidir. Bu tip kişilerin hem özerk hem de hiyerarşik düzen içinde işleyen bir örgütte başarılı olma olasılıkları yüksektir. Öz disiplin boyutunda yetersiz kalan bireyler dikkatsiz, güven vermeyen ve hedeflerine ulaşmada gerekli çabayı göstermeyen kişilerdir. Yaptığı işlerde hızlı karar veren bu bireyler fevri davranışlar gösterir. Dağınık bireyler çalışma düzenini esnetmeye çalışır ve kurallara bağlı olmaktan kaçınırlar. McCrea ve Costa bu faktörün ilerletici yönü olduğu gibi ket vuran bir tarafı olduğunu da belirtmiştir. Geliştirici yön olarak başarı ihtiyacı ve çalışma kararlılığı olarak görülürken; baskılayıcı yönün ahlaki titizlik ve tedbirlilik olduğu belirtilmiştir (Costa, McCrae ve Dye, 1991; Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002).

Kişilik Algısı

Diğer insanları görme şeklimiz ve diğer insanların bizi görme biçimleri, çevremizi çevreleyen sosyal dünyayı anlamak için çok önemlidir (De La Ronde ve Swann, 1998 , Gill ve Swann, 2004 , Murray ve diğerleri, 1996 , Swann ve diğ., 1994). Bunun için de kişilik algısı üzerinde davranış bilimlerinde en fazla araştırma konusu olan kavramlardan biridir. Kişilik algısı kişiliği oluşturan psikolojik öğelerden biridir ve karmaşık bir yapıya sahiptir (Guindon, 2002; Plotnik, 2009).

Kişilik algısı hakkında birçok tanımlama yapılmıştır. Kişilik algısı bireyselliğin doğrusal bir birleşimi, bireyin kendisi hakkında uygun bulunduğu ya da bulmadığı bir değerlendirme tutumu (Rosenberg, 1965), kişinin kendine has özellik, yetenek ve davranışları ile kendisini sevmesi, takdir etmesi ve onaylaması olarak ifade edilmiştir (Woolfolk, 2001; Blacovich ve Tomako, 1991).

Kişilik, bireyin diğer kişilerden gelen olumlu ya da olumsuz geri bildirimler, pekiştireçler, övgülerle biçimlenen, kendisi hakkındaki bakış açısıdır (Shavelson at al., 1976). Benlik saygısını da içine alan kişilik, tek bir yapı olarak, birçok çevresel bağlam içindeki etkilere karşı, kişinin yaptıkları ve tepkileri ile elde edilen ve sürdürülen, düzenlenmiş ve öğrenilmiş tepki biçimi olarak da düşünülebilir (Crain at all., 1994).

Kişilik algısı öğrenmeyle yakından ilişkilidir. Kişilik algısının gelişimini anne baba desteği, çevreden gelen geri bildirimler, pekiştirmeler, pozitif ya da negatif tüm yaşantılar etkilemektedir (Coopersmith, 1981; Kaplan, 1995; Griffin-Shirley and Nes, 2005; Plotnik, 2009). Negatif yaşantılar bireylerde depresyon, anksiyete bozukluğu ya da psikosomatik bozukluklar gibi birçok psikiyatrik bozukluğa sebep olmaktadır (Özen ve ark., 2007).

Kişilik algı seviyesi yüksek olan bireyler ile kişilik algı seviyesi düşük olan bireyler arasında önemli bazı farklar olduğu saptanmıştır. Kişilik algısı yüksek olan kişilerin iş okul ve aile yaşantılarında daha mutlu ve huzurlu oldukları tespit edilmiş ve anti sosyal davranışlar sergilemeyen, güçlü kişiliğe sahip bireyler oldukları görülmüştür. Kişilik algısı düşük olan kişilerin ise daha zayıf kişiliğe sahip oldukları, anti sosyal davranışlar sergiledikleri ve kendilerine güvenlerinin az olduğu saptanmıştır (Pişkin, 1999; Özabacı, 2000; Tuttle ve Tuttle, 2004; Plotnik, 2009; Şahin, Basım ve Çetin, 2009).

Yaşlı ve Kişilik Algısı

Literatürde yaşlı kavramı yaşı ilerlemiş, 'ihtiyar' anlamında kullanılmaktadır. Yaşlı olma durumu birtakım belirtilerle kendini göstermektedir. Ancak yaşlılığın başlangıcına dair kesin bir sınırın olduğunu söylemek mümkün değildir. Yaşlı kavramı nicel anlamda belirli bir yılı (65 yaş ve üstü) kapsamasının yanı sıra, toplumda deneyimli veya tecrübeli, güngörmüş, olgun insan anlamlarını da taşımaktadır (Sevil, 2005).

Genel anlamda durağan bir yaşam dönemi için kullanılan yaşlılık, bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal açılardan bağımsızlıklarını kısmen de olsa yitirdikleri, yaşamın birçok alanında kayıplar yaşadığı bir dönemdir (İçli, 2016).

Yaşlanma, daha çok bireysel ve biyolojik bir duruma gönderme yaparken, yaşlılık denildiğinde toplumsallık içeren bir olgudan söz edildiği ve aynı zamanda eğilim olarak toplumda yaşlı nüfusun artması ve bunun sonucunda meydana gelen toplumsal durum anlaşılmaktadır (Tuna, 2017). Dolayısıyla yaşlılık kavram olarak toplumsal bir unsur olarak karşımıza çıkmakta ve daha çok toplumsal bir olgu olarak kendini göstermektedir.

Sosyal etkileşimler sonucunda bireyin zihninde kendisi hakkında oluşan birtakım düşünceler ve düşler kişilik algısını oluşturmaktadır (Bayat 2003). Bireyin, kişilik algısının, sosyal çevre ile olan etkileşimleri sırasında şekillenir (Taylor ve ark. 2006). Kişilik algısı ve buna paralel olarak gelişen benlik saygısının, bireyin iyilik durumu açısından oldukça önem taşıdığı belirlenmiştir (Gilespie ve ark., 2004).

Yaşlı bireyin kendisini ailesinde ya da toplumda değerli görmesi ya da kendisini bir birey olarak kabul ettirmesinde ve kaliteli bir yaşam sürmesinde kişilik algısı önemli bir faktördür (Özer ve Karabulut, 2003).

Hem çevresel hem de gelişimsel faktörler yaşlının kişilik algısını etkilemekte olup yaşlının yaşamında önemli bir belirleyicidir (Kurt, 2008). Yaşlılık döneminde meydana gelen fiziksel, psikolojik ve sosyal birçok değişimin yanısıra, birincil sosyal destek sistemlerinden uzak kalma ve sosyal çevreyle etkileşimin kısıtlanmasına bağlı olarak, yaşlı bireylerin kişilik algıları negatif yönde etkilenmektedir.

Kişilik algısı yaşamın bütün dönemlerinde, özellikle de yaşlılık dönemindeki uyuma yönelik süreçlerin önemli bir bileşenidir. Kişilik algısı uyumun niteliği, iyilik hali, yaşam doyumu ve sağlıkla yakından ilişkilidir. Yaşlanma, tek başına, kişilik algısında bir olumsuzlaşmaya neden olmaz. Kişilik algısı kronolojik yaşla doğrudan ilişkili olmamakla birlikte, yaşa bağlı olarak ortaya çıkan bazı risk faktörleri ve bunlar karşısında psikolojik sağlamlığı arttıran koruyucu etkenler yaşlı bireyin kişilik algısının oluşmasında rol oynar (Alaphilippe, 2008).

Kısacası kişilik algısı yaşlılık döneminin kaliteli ya da kalitesiz geçmesini etkileyen en önemli faktörlerden biridir.

Kadın ve Kişilik Algısı

Ergenlik döneminde kızlar ve erkeklerin kişilik algımların birbirine yakın gibi görünmekte fakat kızların kişilik algılamaları kızlarda daha negatif yönde etkilenmekte ve buna bağlı olarak benlik saygısı da düşmektedir (Rosenfield, 1999).

Rosenfield (1999), bu durumun da kadınların çocukluktan itibaren toplum ya da aile içinde engellenmeleriyle ilgili olduğunu savunmuştur (Sanford ve Donovan, 1999).

Kişilik algısı benlik saygısını da içine alan bir kavramdır. Kadının kendini algılaması ile öz saygısı arasında ilişki aranan bir araştırmada; rol doyumunun kişinin, annelikte kendini algılama ve öz-saygı kavramlarını desteklediği; böylece kadının, anne olmaya daha duyarlı hale geldiği tespit edilmiştir (Lindsay at all., 1979).

Rolünden zevk alma, rolünü kabul etme, bilgi ve duyarlılık gibi duygusal yatırımların çocukların mizacı ile ilişkisinin incelendiği bir çalışmada; ebeveyn yatırımları ile annelik rolünü kabullenme ve ebeveyn rolüne hassasiyet gösterme ile olumlu; çocuğun mizacı ile olumsuz yönde ilişkili bulmuşlardır. Ayrıca, kadının bir işte çalışıyor olması ile ebeveynlik algısı arasında olumlu yönde ilişkili tespit etmişlerdir (Corwyn ve Bradley, 2002). İmamoğlu (1986), yaptığı araştırmasında; Türkiye'deki kentli, yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki annelerin çocukta bağımsızlığa ve öz yeterliğe önem verdiklerini, orta ve düşük sosyoekonomik düzeydeki annelerin ise itaat ve sadakati ön plana çıkardıklarını ortaya koymuştur.

Adölesan ve Kişilik Algısı

Ergenlik çağı benlik kavramının öne geçtiği çağdır. Ergen çocukluğunda dışa dönük olan alıcılarını kendi içine çevirmeye başlar. Duygularını inceler, bedenini inceler, nasıl bir kişi olmak istediği ne olmak istediği konusunda düşünmeye başlar. Bunlar ergenin benlik arayışı içerisinde olduğunun belirtileridir. Ergen her şeyi uçlarda yaşar ve uç noktalarda gidip gelir. Bazen adını beğenmez bazen yüzünü, gözünü bazen de tam tersi her şeyini çok beğenir. Çünkü bedenini algılayış (beden imgesi) ile benlik kavramı arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Kısacası benliği gencin baş uğraşı, düşüncelerinin odağı olur. Bir bakıma benliğinin kabarması söz konusudur. Sürekli düş kurar, hayallere dalar. Düşüncelerini, duygularını kağıda döker, şiir yazar, günlük tutar. Kendine ilkeler saptar, çok sık değişen tasarımlar yapar (Yörükoğlu, 1986).

Ergenlik döneminde bireyin kimliğin oluşmasında bazı faktörler rol oynamakta olup kişilik algısı bireyin doğumdan itibaren oluşmaya başlamaktadır. Aile ailedeki bireyler içinde yaşanan toplum ergenin kişilik algısının oluşumunda oldukça etkilidir. Ayrıca ergenin benlik saygısındaki değişimler de yine aile içindeki iletişim, ailenin sosyoekonomik durumu, coğrafi konum, anne babanın eğitim düzeyi, anne baba tutumları, arkadaş çevresi gibi faktörlerden etkilenmektedir. Eşitliğin esas olduğu ailelerdeki yapı benlik saygısının yükselmesini sağlamaktadır. Benlik saygısı ergenin gelecek hayatını, davranışlarını etkilemektedir (Sayıl ve ark, 2002).

Yapılan çalışmalarda ergenlerin kişilik algıları arkadaşları ve çevresindeki kişilerle olan ilişki durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermiştir. Arkadaşları ve etrafındaki bireylerle olan iletişiminin çok iyi olduğunu belirten ergenlerin, kendilik algılarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca ergenlik döneminde arkadaşlar tarafından kabul edilme ve çevre ile olan iletişimin ergenin; sosyal, bilişsel, kültürel yönden gelişimine katkı sağladığı saptanmıştır (Erwin, 2000; Plotnik, 2009).

Ergenlerdeki kişilik algısı bireyin gelecekteki hayatının şekillenmesini sağlayan ve yaşantısına yön veren bir unsurdur. Kişilik algısı adölesanlarda oldukça önemli olup bireyin öz güveninin artmasında, benlik saygısının yüksek olmasında önemli ölçüde yer almaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Etkili ve sağlıklı bir birey yapısı oluşturmak, bireyin her yönüyle sağlıklı olmasına bağlıdır. Bireyin yapısını oluşturan önemli etmenlerden olan kişilik algısı bireylerin sağlıklı olmasında oldukça önemli yere sahiptir.

Zihin beden ilişkisi oldukça önemli bir konu olmakla birlikte, birçok psikiyatrik hastalıkta etiyolojik faktörler arasında yer almaktadır. Bireyin kişilik algısı, kendisini nasıl algıladığı bireyin fizyolojik sistemlerini de etkilemektedir. Fizyolojik sistemler olumsuz olarak etkilenirse bireyin yaşamının da olumsuz olarak etkileneceği aşikardır.

Yaşamın her döneminde yaşlılıkta, kadınlarda ve adölesanlarda kişilik algısı oldukça önemli olup bireyin kendisini her yönden sağlıklı hissetmesinde oldukça önemli bir faktördür.

Kişilik algısı konusu üzerinde daha fazla çalışılarak, bu konunun başka konular ile çeşitli çalışmalar yapılarak kişilik algısının gelişimini etkileyen faktörler ve nedenleri belirlenmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Adasal, R. (1980). *Kişilik ve Karakter Portreleri*. (2. Basım). İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Alaphilippe, D. (2008). Self-esteem in theelderly. *Journal of Psychology and Neuropsychiatry Vieil*, 6(3), 167-176.
- Altuntuğ, N. (2009). Sürdürülebilir Müşteri Değerinin Psikolojik ve Sosyolojik Boyutu: Bireysel ve Toplumsal Karakter. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 1-17.
- Arslan, A. (2004). Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Ashcraft, D. (2009). *Kişilik Vaka İncelemeleri*. (1.Basım), A. Akman, (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. (3. Baskı). Ankara: Usak Yayınları.
- Bayat, B. (2003). Bireylerin Benlik Algısı Sistemi ve Bu Sistemin Davranışları Üzerindeki Rolü, *Kamu-İş*, 7(2), 2-11.
- Baymur, F. (2014). *Genel Psikoloji*. (22. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Blacovich, J. &Tomako, J. (1991). Measures of self-esteem. InJ.P. RobinsonP. R. Shaver ve L.S. Wrightsman (Eds), *Measures of PersonalityandSocialPsychologicalAttitudes*, San Diego C.A. Academic Press,1,1-15.
- Bracken, B. A. &Crain, R. M. (1994). Children'sandadolescents' interpersonalrelations: Do age, race, andgender define normalcy? *Journal of Psychoeducational Assessment*, 12(1), 14-32.<http://dx.doi.org/10.1177/073428299401200102>.
- Burger, Jerry M. (2006). *Kişilik*. (1. Basım), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büyükkaragöz, S., Savaş, M., Yılmaz, H., Muammer M. ve Önder P. (1998). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Konya: Mikro Yayınları.
- Caspi, A., ve Brent W. R. (2001). Personality Development Across the Life Course: The Argumentfor Changeand Continuity. *UK: Taylor & Francis Ltd*,12(2), 49-66.
- Coon, D., ve Mitterer, J. O. (2008). Personality. IntroductiontoPsychology: *Gateways to Mindand Behavior*. Wadsworth: Cengage Learning: 388-425.
- Coopersmith, S. (1981). SEI- The Self Esteem Inventories. Palo Alto: *Consulting Psychologists Press*.
- Corey, G. (2005). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları*. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Corwyn, R.F. ve Bradley, R.H. (1999). Determinants of Paternal and Maternal Investment in Children. *Infant Mental Health Journal* 20 (3) 238-256.

- Costa, P.T, McCrae, R. R ve Dye, D. A. (1991). Facet Scalesfor Agreeableness and Conscientiousness: A Revision of the Neo Personality Inventory. *Personality and Individual Differences* 12(9): 887-898.
- Cüceloğlu, D. (2011). *İnsan ve davranışı: psikolojinin temel kavramları* (22. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çiftçi M.C. (2018). *Spora Katılım Motivasyonlarının Kişilik Özellikleriyle İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- De La Ronde, C., ve Swann, WB, Jr. (1998). İş ortağı doğrulaması: Intimatlarımızın parçalanmış görüntülerini geri yükleme. *Kişilik ve Sosyal Psikoloji Dergisi*, 75 (2), 374-382. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.75.2.374>.
- Eren, E. (2011). *Yönetim ve Organizasyon:(Çağdaş Ve Küresel Yaklaşımlar)*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Erwin, P. (2000). *Çocuklukta ve ergenlikte arkadaşlık*. (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Alfa Kitabevi.
- Gill, D.L., Dowd, D.A., Williams, L., Beaudoin, C.M., & Martin, J. J. (1996). Competitive orientations and motives of adult sport and exercise participants. *Journal of Sport Behavior*, 19(4), 307-318.
- Gillespie, NA., Heath AC., Martin, NG. (2004). Perceived Social Support in A Large Community Sample: Age and Sex Differences. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39(8), 625-636.
- Griffin-Shirley N. & Nes, S. L. (2005). Self- esteemandempaty in sightedandvisuallayimpairedpreadolescents. *Journal of Visual Impairment&Blindness*, 99 (5), 276–285.
- Guindon, M. H. (2002). Towardaccountability in theuse of theselfesteemconstruct. *Journal of Counselingand Development*, 80(2), 204-214.
- Güney, S. (2000). *Davranış Bilimleri*. (2.Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güney, S. (2008). *Davranış Bilimleri*. (4. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güney, S. (2011). *Örgütsel davranış*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Horney, K. (2012). *İçsel Çatışmalarımız*. (1. Baskı). (Z, Koçak. Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Houston, J. P., Bee, H., ve Rimm, D. C. (2013). Personality Theory. *Essentials of Psychology*. Florida: *Academic Press*. 332 - 346.
- İçli, G. (2016). Sosyal Statü ve Rol Bağlamında Yaşlılık. (H, Ceylan. (Ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi*, (41-55). Ankara, Nobel Yayıncılık.

- İnanç, B. ve Yerlikaya, E. (2011). *Kişilik Kuramları*, Ankara. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kaplan, L. S. (1995) Self-Esteem Is Not Our National Wonder Drug. *School Counselor*, 42 (5), 341–345.
- Karakaş, S. ve Arkar H. (2012). Depresyon ve kaygının yordayıcısı olarak mizaç ve karakter boyutları. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27:21- 30.
- Köknel, Ö. (2005). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. (17. Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi. 19.
- Kurt, İ. (2008). *Yetişkin Psikolojisi*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Lindsay, P., Lansdale, C., Owen, T. (1987). Maternal Employment in a Family Context: Effects on Infant Mother and Infant-Father Attachments. *Child Development*, 58(6), 1505-1512.
- Morgan, Clifford T. (1991). Psikolojiye Giriş. Çev. S. Karataş. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, *Psikoloji Bölümü Yayınları*.
- Murray, S. L., & Holmes, J. G. (1994). Story-telling in closerelationships: Theconstruction of confidence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 663-67.
- Nairne, J. S. (2009). *Psychology*. Wadsworth: Thomson.
- Özabacı, N. (2000). Öğrencilerin kişisel özellikleri okuldaki başarısını belirler mi? *Yaşadıkça Eğitim*, 65, 27–28.
- Özdemir, O, Özdemir, P, Kadak, M., Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik Gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4 (4), 566-589. DOI: 10.5455/cap.20120433
- Özen, Ş. Antar, S. ve Özkan, M. (2007). Çocukluk Çağı Travmalarının Umutsuzluk, Sigara ve Alkol Kullanımı Üzerine Etkisi: Üniversite Son Sınıf Öğrencilerini inceleyen Bir Çalışma. *Düşünen Adam*, 20(2), 79–87.
- Özer M, Karabulut Ö. (2003). Yaşlılarda Yaşam Doyumu, *Türk Geriatri Dergisi*, 6 (2), 72-74.
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2004). *Örgütsel Davranış*. Eskişehir: Anadolu Üni. Yayınları.
- Özkan, H.G. (2014). Bireyin Kişilik Özelliklerini Oluşturmasında Etkili Olan Faktörler, Univerus Türk ve Rus Genç Akademisyenler Birliği Yayınları Portalı.[http://www.univerus.net/tr/bireyin-kisilik-ozellikleriniolusturmasinda-etkili-olan-faktorler/\(10.06.2019\)](http://www.univerus.net/tr/bireyin-kisilik-ozellikleriniolusturmasinda-etkili-olan-faktorler/(10.06.2019)).
- Pişkin, M. (1999). *Özsaygıyı geliştirme eğitimi*. (Ed: Y. Kuzgun) İlköğretimde Rehberlik. Ankara: Nobel Yayınları Dağıtım.
- Plotnik, R. (2009). *Psikolojiye Giriş*, (Çev. Tamer Geniş), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2012). *Organizational behavior* (14 b.). (İ. Erdem, Çev.) Ankara: Nobel yayınevi.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton: *Princeton University Press*.

- Rosenfield, S. (1999). Splitting the difference: gender, the self, and mental health. In C. S. Aneshensel, & J. C. Phelan (Eds.). *Handbook of sociology and mental health* (pp. 209-224). New York: Kluwer Academic.
- Rothmann, S. Coetzer, E. (2003), "The Big Five Personality Dimensions And Job Performance", *SA Journal Of Industrial Psychology*, 29 (1), 68-74.
- Sanford, L. T. & Donovan, M. E. (1999). *Kadınlar ve Benlik Saygısı* (1. Basım). Ankara: HYB yayıncılık.
- Sayıl, M., Uçanok, Z. & Güre, A. (2002), Erken ergenlik döneminde duygusal gereksinimler, aileyle çatışma alanları ve benlik kavramı: betimsel bir inceleme, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 9, 155-166.
- Sevil, H. T. (2005), *Yaşlılığın Sosyal Anatomisi*. Ankara: Sabev Yayınları.
- Shavelson, R. J., Hubner, J. J. and Stanton, G. C. (1976) Self-Concept: Validation of Construct Interpretations. *Review of Educational Research*, 46, 407-441. <https://doi.org/10.3102/00346543046003407>.
- Slocum, J. ve Hellriegel, D. (2009). *Organizational Behavior*. South-Western: Cengage Learning.
- Somer, O., Korkmaz, M., ve Tatar, A. (2002). Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin Geliştirilmesi-I: Ölçek ve Alt Ölçeklerin Oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21-36.
- Swann, W. B., De La Ronde, C, & Hixon, J. G. (1994). Authenticity and positive strivings in marriage and courtship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 857-869.
- Şahin, N. H., Basım, H. N. ve Çetin, F. (2009). Kişiler Arası Çatışma Çözme yaklaşımlarında Kendilik Algısı ve Kontrol Odağı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20 (2), 151-163.
- Tatlılıoğlu, K. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Kuramı'na Göre Kişilik Özellikleri Alt Boyutlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17), 939-971.
- Tezcan, M. (1987). *Kültür ve Kişilik*. Ankara: Bilim Yayınları.
- Tuna, M. (2017), *Türkiye'de ve Dünyada Yaşlanma*, Gerontoloji Disiplinlerarası İşbirliği Cilt 1 (İç.), (Edit.: İsmail Tufan, Mithat Durak), Nobel Yayınları, Ankara, ss. 5-11.
- Tuttle, D. W. ve Tuttle, N. R. (2004). *Self-esteem and adjusting with blindlees*. (3rd ed.). Springfield IL: Charles C Thomas.
- Ünlü, S. (2001). *Sosyal Psikoloji*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Wehrli, S. (2008), "Personality on Social Network Site: An Application of the Five Factor Model", *ETH Zurich Sociology Working Paper No. 7*, September, 5.
- Weiten, W. (2007). *Psychology: Themes and Variations*. USA: Cengage Learning.

- Woolfolk, A. (2001). *Educational Psychology* (8th ed.) NeedhamHeights, MA: Allyn&Bacon.
- Yıldızoğlu, H. (2013). Okul Yöneticilerinin Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile Çatışma Yönetimi Stili Tercihleri Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2): 295-310.
- Yörükoğlu, A. (1986). *Çocuk Ruh Sağlığı Çocuğun Kişilik Gelişimi, Yetiştirilmesi ve Ruhsal Sorunları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yurtsever, H. (2009). *Kişilik Özelliklerinin Stres Düzeyine Etkisi Ve Stresle Başa Çıkma Yolları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zel, U. (2001). *Kişilik ve liderlik*. (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.